ISSN 1312–2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

ДАРЕНИЯТА — ЕДИН ОСОБЕН ВЪПРОС В СЧЕТОВОДСТВОТО

ПРАВО НА ИЗБОР ЗА ОТЧИТАНЕ ПО СПРАВЕДЛИВА СТОЙНОСТ

КОМЕНТАР КЪМ МОС 700 (ПРЕРАБОТЕН)

ТЪРГОВСКОТО И СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ЗОРАТА НА НОВОТО ВРЕМЕ. МОДЕЛЪТ НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

КАЗУСИ ПО МСФО С ПОВИШЕНА ТРУДНОСТ

7-8 | 2007

IFAC ЧЕСТВА СВОЯ 30-ГОДИШЕН ЮБИЛЕЙ

щето на Кръглата маса е, че това е изключително важен счетоводен въпрос и комисията също трябва да го отнесе към СМСС.

Консултативна група за преглед на стандартите

През юли 2006 г. Европейската комисия създаде Консултативна група за преглед на стандартите (КГПС, SARG) в областта на счетоводството, за да се гарантират обективност и подходящ баланс на мненията на Европейската консултативна група за финансово отчитане (ЕКГФО, EFRAG). Групата се състои от независими експерти и представители от най-високо равнище на националните органи за счетоводни стандарти, чиито опит и компетентност по счетоводство са широко признати.

Задачата на групата е да се оценява дали предложенията за приемане на счетоводни въпроси, получени от ЕКГФО, са добре балансирани и обективни. Групата предоставя своите мнения обикновено в рамките на три седмици. При нейното учредяване членът на комисията Чарли Макгрийви посочи: „Консултативната група за преглед на стандартите ще бъде важен елемент от системата на създаване на счетоводните стандарти на ЕС. Като предоставя независими становища по предложенията на ЕКГФО, тя ще внесе по-голяма увереност, че счетоводните стандарти, приети от ЕС, са от най-високо качество."

По материали от чуждестранния печат

Търговското и счетоводното образование в зората на Новото време. Моделът на Българското Възраждане

Доц. д-р Иван Русев

За да добием, макар и частична, представа за нарасналата нужда на българина възрожденец от счетоводни знания и за тяхното приложение в ежедневната му практика, ще цитирам текста на *„съгласително"* (договор) за наемане на работа на читалищен писар. Договорът е с дата 1 септември 1870 г., читалището е варненското *„Възрождение"*, открито през същия този месец, а новоназначеният писар е Константин Михайлов Тюлев:

*„**СЪГЛАСИТЕЛНО.** От една страна Г-н Съкровищникът на Българското Читалище и Г-н Михайлов от друга, днеска ся съгласявами с последнийт да ни бъде писар за една цяла година время от днес, по следующите условия, състояще* [се] *от осем члена, както са: 1/ Г-н Михайлов, прие с радост и благодарение, да изпълнява редовно и точно сичките дела касающися до ентереса на реченото Читалище. 2/ Реченъй е, длъжен, да дръжи **Диплографически*** [т.е. по метода на двустранното счетоводство], ***редовно, чисто и ясно тефтерити*** [подчертано от мен — И.Р.]; *И още е длъжен освен секи мясечнити билянци* [баланси, равносметки] *редовни, да изважда всеки: 3–6–9–12 месяца общ. Р-ка* [равносметка], *в която да ся вижда състоянието на реченното заведение. 3/ Реченнийт е длъжен да държи редовна кореспонденция със селските учители, с настоятели на другити читалища и с членовете на общинити. 4/ Реченнийт е длъжен в случай на нужда за някоя работа спрямо правителството, да отиди сам да ся представи и я свърши. 5/ Реченнийт е длъжен*

иоще да ся старае доколкото е възможно за убогатяването на реченото заведение и снабдяването с нови спомоществователи. 6/ Реченният е длъжен да записва в особна книга сичките подароци от книги, за да знае читалището: какви и колко тела – книги има в библиотеката. 7/ Г-да Съкровищникът на реченото заведение ся задължава от своя страна да плати от читалищната каса на писаря Г-на Михайлова гр. [гроша] *720 седемстотин и двадесят в б. м.* [бели меджидиета — вид сребърна монета] *по 21 двадесят и един, за годишна плата* [заплата], *която ще бъде за награда на една годишний му труд. Тях ще му плаща редовно всеки месец съразмерено по гр.* [гроша] *60 шестдесят, но единий месяц ще му ся предплати. 8/ Настоящето ще има сила една година време и няма право никой да го развали под никакъв вид, освен недай Боже! смърт"*[1].

От документа е видно, че към датата на неговото съставяне в българското общество счетоводните знания се изискват и са необходими не само за търговска и предприемаческа дейност, но дори и за изява в такава *„странична"* на пръв поглед сфера, каквато е културно-просветната. Основните ангажименти на читалищния писар се свеждат до счетоводни и административни операции и той е длъжен добре да познава и да прилага диплографията. Договорът детайлно регламентира задълженията на двете страни, а годишната заплата от 720 гроша, която ще получава писарят, е едно добро за времето възнаграждение.

Кой е Константин Михайлов Тюлев и къде е учил счетоводство? Оскъдна е информацията за този наш възрожденец, но и малкото, което знаем за него, ни ориентира към отговора на поставения въпрос. Тюлев е търговец, родом от Казанлък, но установил се трайно във Варна, с който град през 60-те — 70-те години на XIX в. свързва своите професионални и лични планове. Той е управител на открития през 1860 г. варненски клон на цариградска търговска фирма, създадена от неговия сродник Димитър хаджи Тюлев. По-късно работи като чиновник в параходната агенция на Австрийския Лойд. През 70-те години е член на настоятелството и писар на *„Българското търговско дружество"* във Варна[2]. Константин Михайлов се изявява и като деен общественик: сред учредителите е на Варненската българска община, член е на управата на Читалище *„Възрождение"*, включва се в църковно-националните борби, подпомага дори революционното движение[3]. Казано накратко, Константин Михайлов Тюлев е типичен

представител на българската интелигенция от третата четвърт на XIX в. — времето, известно със задъхания ритъм на стопански, политически и културни страсти. Счетоводните знания той най-вероятно получава от училището, а впоследствие усъвършенства покрай търговската си дейност.

Търговското и счетоводното образование навлиза в българското възрожденско училище още през първата половина на XIX в. благодарение на културно-просветните общувания на българите с другите балкански народи (основно с гърците) и с *„модерна"* Европа. Вече стана въпрос за едно от първите, ако ли не и първото гръцко търговско училище, открито около 1830 г. на о. Халки, чийто пръв директор е българинът Андон (Антон) Хаджикринчев[4]. Андон е роден в Сливен през 1790 г. в семейството на търговец, изучава перфектно гръцки език при известния Никола Логади в Цариград, след което дълго време е учител в Котел, Сливен и Ямбол. Той е един от пионерите на елино-българското образование, създател на такива училища в посочените селища. Поради ранния период, в който живее и по причина на малкото запазени извори, учителската дейност на Андон Хаджикринчев е забулена в тайни и предположения, но най-добре документирани са последните години от живота му, когато той е учител и директор на търговското училище на о. Халки. Хаджикринчев умира през 1832 г. (или 1835 г.) в Бурса[5].

Търговското училище на о. Халки просъществува до XX в. В него специализирано търговско образование получават множество българи — възрожденски и следосвобожденски дейци. През третата четвърт на века (1850-1875 г.) в училището учат: Петър Маждраков, Димитър и Иван Павлидови и Сава Хаджиничев от Търново, Яков Геров, Димитър Атанасов, Иван Аврамов и Брайко Панчов от Одрин, Христо Груев и К. Димов от Казанлък, Лазар Караминков и Стоян Тъпчилещов от Калофер, Христо Ангелов от Пловдив, Антон Браилков от Трявна и др.[6]

Интересно е да се проследи личностната професионална реализация на поне някои от първите възпитаници на въпросното гръцко търговско училище, за да стане видно мястото, което това учебно заведение заема в българския стопански и обществен живот през епохата. Един от тези възпитаници е Петър Димов, роден в Търново, живял и работил през XIX в., починал през 1908 г. в родния си град. Димов завършва търговското училище на о. Халки, след което продължава образованието си в

търговско училище в Швейцария. Той обаче търговец не става, а прилага наученото в просветната и обществената сфера — учителства във Варна (1865-1868 г.) и в Търново (1868-1876 г.), а след Освобождението е дълги години помощник-кмет и кмет на старопрестолния град[7]. По-различна е съдбата на родения в Калофер син на крупния търговец Христо П. Тъпчилещов — Стоян (1850-1896 г.). Той прекарва четири години в училището на о. Халки, след това учи в търговско училище в Марсилия (1864 г.) и се отдава на търговската професия в Цариград и по Европа, на която впрочем вече са се посветили неговите най-близки роднини[8].

И още една интересна биография, но от по-късно време. Става дума за родения във Варна през 1862 г. Атанас Манов. След като получава началното си образование в местно гръцко *„школо"*, към края на века той завършва търговското училище на Халки. Връща се в България и постъпва в духовното училище в Петро-Павловския манастир край Лясковец, а след това завършва и Военното училище в София. Манов получава разностранно образование, тъй като разностранни са и неговите интереси — той е офицер, краевед, интересува се от *„византийско църковно песнопеене"*, пише студии за бита и културата на гагаузите[9], автор е на твърде подробна ръкописна история на Варна, съхранявана днес в градската библиотека[10]. Подобно на Петър Димов и за разлика от Стоян Тъпчилещов, Атанас Манов не се занимава професионално с търговия, но следвайки добрите възрожденски традиции той не загърбва търговската просвета. Създава богата лична библиотека, в която като реликви се съхраняват стари търговски и счетоводни заглавия. При посещение в дома му през 1940 г. преподавателят във Висшето търговско училище във Варна д-р Георги Георгиев се запознава с *„Наръчник по търговска диплография за училищата и за индивидуално обучение, превод от немски език от Императорския комисионер К. Янчули* [родом] *от Кочани в Македония"*[11]. *„Наръчникът"* е написан и издаден на гръцки език във Виена през 1849 г. Книгата е добре позната на българските просветни дейци от епохата, тя е ползвана във възрожденското училище като учебник по счетоводство, прави се дори опит за нейния превод на български език[12].

От приведените три примера е видно, че възпитаниците на гръцкото търговско училище на о. Халки имат осезаемо присъствие в стопанския, културно-просветния и политическия живот на българското общество в един достатъчно продължителен период от време за повече от век. Те безспорно спомагат за *„пренасянето"* на гръцкия търговско-образователен модел и у нас.

Процеси на културен обмен, макар и в доста по-ограничен размер, протичат и с османския търговско-образователен модел през епохата. Вече бе подчертано, че в резултат на извършените реформи в турското училище (Законът за образованието от 1869 г.) търговските и счетоводните знания са добре застъпени на всички нива на образователния процес чрез изучаването на дисциплини като: правописание и писмописание, аритметика, диплография (водене на търговски тефтер), география, всеобща история, османска история, местни езици, френски език и др.[13] От същия период датира идеята за създаването на смесени училища за съвместно обучение на мюсюлмани и немюсюлмани. Тази форма се разглежда като полезна стъпка към изграждането на едно по-хомогенно османско общество в империята. Сред големите радетели на идеята са Ибрахим Едхем паша, министър на търговията и на образованието през 60-те години на века и Мидхат паша — пръв управител на Дунавския вилает, известен турски реформатор и държавник. През лятото на 1864 г. Ибрахим Едхем паша посещава Свищов и запознава членовете на местния меджилис (градски съвет) с инициативата за откриването на смесените училища[14]. Тази инициатива обаче много скоро се проваля. Тя претърпява неуспех както поради съпротивата на българския елит, вече самоосъзнал се като национален[15], така и заради непосилната за Високата порта финансова издръжка на училищата. Според Закона за образованието от 1869 г. смесеното обучение е допустимо само в рамките на гимназиите (*idadiye*) и на лицеите (*sultaniye*) — т.е. в тези училища, в които не се изучава религия. Немюсюлмани се допускат и в специализираните училища с граждански характер[16]. От тази възможност немюсюлманите (в частност българите) много скоро се възползват, за да се сдобият с така нужната им през епохата професионална търговска и счетоводна подготовка.

В своята образователна практика българският търговец със сигурност познава и ползва турските ръководства по двустранно счетоводство, някои от които са издадени в български центрове. Такава е *„Диплографията"* на Хасан Ферзи, главен учител в рюшдието в Русе, отпечатана в същия град вероятно през третата четвърт на XIX в. Учебникът съдържа уроци по търговска аритметика (обикновени и десетични дроби, смесени числа, степенуване и коренуване, пропорции, тройно

кръстно правило, лихва и т.н.), *„водене на дефтер"* (счетоводство) и *„видове дефтери"*, подробни сведения (представени в таблици) за мерките, използвани в Османската империя и във Франция и пр.[17]

Още с появата на първите български ръководства по търговия и счетоводство през втората четвърт на XIX в. става видно намерението на техните съставители те да бъдат полезни както на посветилите се на търговската професия, така и на учениците и на даскалите в българското възрожденско училище[18]. Ще припомня, че именно по онова време прави своите първи стъпки българското светско образование[19]. През 1835 г. в Белград излиза от печат учебникът ръководство, който за първи път на български език предлага някои основни познания по счетоводство и по търговското-правната материя. Неговото заглавие недвусмислено подсказва дидактическото предназначение на изданието: *„Писмовник общополезен на секиго единороднаго ми болгарина от кой и да е чин и возраст. Сочинен според днешнийа писмосписателен способ от Христаки П. Дупничанина* [Христаки Павлович], *учителя в Славено-елинското в Сищов училище, който сега перво на свят издава го..."*. Авторът на *„Писмовника"* Христаки Павлович (1804-1848)[20] — едно от големите имена на възрожденската интелигенция, дълги години работи като учител. През 1831 г. той е поканен от свищовските първенци и създава в Долната градска махала в Свищов *„елино-българско"* училище, известно още като *„Петропавловско"*, където работи без прекъсване чак до смъртта си през 1848 г. Педагогическият талант на Христаки Павлович превръща свищовското *„школо"* в притегателен център за младите хора от цялата страна. Негови ученици в различно време са известните по-късно възрожденци и *„строители на Съвременна България"* Драган Цанков, Петко Р. Славейков, Андрей Робовски, както и много други, а едва ли буди съмнение, че всички те са ползвали и добре са познавали *„Писмовника общополезен"* на своя учител, заедно с включените в него образци на счетоводни статии, търговски договори и полици.

За нуждите на училището е пригодено и търговско-счетоводното ръководство на Михаил (Михалаки) Попович — първото самостоятелно по рода си. То е съставено през 1843 г. под заглавие: *„Взаимнодвойноописание ..."*, но за жалост остава неиздадено. В първия предговор към ръкопис, там където авторът обяснява неговата двуразделна структура, четем следното: *„Втората част* [на книгата] *содержава существото взаимнодвойноописания* [същността на двустранното счетоводство — б.м. И. Р.] *с разни толкования* ***от които всякий во обще що-годе упражнен в торговщина*** [търговия] ***учител ще може лесно да предава*** [подчертано от мен — И. Р.] *или един що-годе просвещен торговец ще може сам да ся повежда от нея на всякаков си вид употребления"*[21]. Самият Попович е търговец по занятие, но е и силно изкушен от просветните стремления на своето време.

Друг съвременник на Христаки Павлович и на Михалаки Попович, който има безспорен принос за най-ранното пропагандиране сред българите на професионалното (в частност търговското) образование, е Константин Г. Фотинов. Фотинов е творец (книжовник и учител) с внушително духовно присъствие на Балканите през XIX в., той допринася за културно-просветното общуване между балканските народи през епохата[22]. На страниците на своето списание *„Любословие"* — първото българско списание въобще, през 1844 г. Фотинов лансира идеята за създаването на *„средоточно"* училище. В учебната програма на това заведението той отделя място и на диплографията, която редом с другите дисциплини е необходима, за да подготвя учениците за предизвикателствата на реалния живот, за практикуване на професиите, свързани с търговията, занаятите и земеделието[23].

Стопанското развитие на българските земи след Кримската война (1853-1856 г.) и главно засилените търговски контакти със Западна и Централна Европа доближават училището до действителните нужди на живота. През 50-те — 60-те години на века българското образование е вече светско и в по-голямата част на страната е с утвърден национален характер, но все още не е достатъчно ориентирано към реалните науки. Това става по-късно и то благодарение желанието и усилията на цяла плеяда просветни дейци, които независимо от политическите пристрастия и преклонението пред една или друга велика сила постигат съгласие по вижданията си за бъдещето на българското училище и нуждата то да е в синхрон с конкретните потребности на живота. Трябва да се споменат имената и заслугите на д-р Ив. Селимински, Др. Цанков, П. Р. Славейков, Ив. Добровски, Хр. Г. Данов, Т. Икономов, Д. Войников, Н. Генович и много други.[24]

През 1862 г. в своя вестник *"България"* Драган Цанков пише: *"...направлението на нашата наука преимуществено трябва да е както го на запад наричат реално. Язиците,* ***науката за търговията*** [подчертано от мен — И. Р.], *мате-*

матиката, естествените науки и т.н. трябва да се упражняват".[25]

В обширен материал, публикуван през 1869 г. в сп. *„Летоструй"*, авторът Христо Г. Данов най-подробно разисква въпросите, свързани с развитието на българското образование, с неговата адаптивност към нуждите на живота, за ползата от науката, от изучаването на чуждите езици и т.н.[26] Статията е написана в остър критичен тон към всички страни в образованието, които не отговарят на новите потребности: и учители, и ученици, и родители. Редом с основните предназначения на училището, Данов поставя и нуждата от практически насочено образование, т.е. да се изучават видовете стоки, било *„ръкоделия или земни"* (природни) произведения, какво представлява всяка една от тях, как се добива или произвежда, къде може да се купи или продаде изгодно. Той се подкрепя с примери из производството (*„манифактурата"*) и търговията с часовници и в познатия вече критичен дух допълва: *„Нашите училища не са могли да съживят тия сиромаси (занаятчии и търговци), за да ги подтикнат към предприемчивост да размислят сами за всяко нещо в работата си.... Това показва, че в нашите училища не се е предавала числителница, землеописание, наука за търговията или те са се чели само да се намират учениците на работа...".*[27]

В същата статия авторът пледира за насочване на местното образование към спецификите и особеностите на всяко селище и на прилежащия му район. Така например във Видин, който е първото българско пристанище по р. Дунав и главен *„съобщителен"* център, трябва да се наблегне на граматиката, поради нуждата от водене на кореспонденция; в Лом (също дунавско пристанище и важен *"импортен"* възел) — на търговските науки; в Пазарджик, Пловдив, Чирпан, Стара Загора, Хасково — на земеделските науки и т.н.[28] *„Училището трябва да бъде орган за просвещение за непосредствено учащите в него и за тези извън него,* пише още Хр. Г. Данов — *да дава общо знание, което да има цел и да е от съвременното състояние на света. Селянинът, гражданинът, занаятчията и търговецът трябва да познае себе си, естествените обстоятелства и да се ползва от тях. То трябва да го избави от духовни и вещественни предразсъдъци и дружественни несгоди, да го освети и направи истински човек".*[29]

Въпреки острата критика и високите изисквания пред българското образование, отправени от Христо Г. Данов, трябва да се подчертае, че в периода на 50-те — 70-те години на XIX в. постепенно, но

трайно в българското училище започва да навлиза преподаването на търговските знания. И това се постига не само с дисциплини като аритметика, география и обща история, но и чрез конкретно ориентирани към търговията науки, каквото е двустранното счетоводство (диплографията). Множеството публикувани програми на училища през този период ясно го доказват.

Първото сведение е още от самото начало на петдесетте години. По онова време в *„Основното българо-славянско"* училище в Шумен момчетата постъпват на десетгодишна възраст и учат до дванайсетата си година. Ако останат още една допълнителна година, те придобиват добра подготовка за търговия, тъй като в тази последна година се изучава и *„търговска диплография". „Така на 13 години момчето става изкусно на езика си и достойно за търговия и хесап да вижда* [да води сметки — б.м. И. Р.] *и търговски дефтер да държи и писма да пише на езика си. Така на 13 години като се изпита пред обществото свободен е да започне занаят, каква да е работа или ако иска да постъпи на по-високо учение (гръцки, френски, немски, латински) — 3-4 годишно. При езиците ще има и философски науки...".* Който завърши пълния курс на обучение, е подготвен да постъпи *„във Европейска Академия, за да изучи някое високо художество или докторство".*[30]

Според *„Устава за наредбата на Сливенските училища"*, обнародвана от френския възпитаник д-р Г. Миркович през 1867 г., курсът по диплография (теоретична и практическа) е включен в III клас на последната шеста година. Той се преподава един път седмично.[31] И през седемдесетте години дисциплината продължава да се преподава в този град, чийто търговци-караабаджии вече *„владеят"* големите пазари на империята. През 1872 г. в Сливенското класно училище преподават трима от видните възрожденски учители — Добри Чинтулов, Атанас Узунов и Михаил Греков. Според спомените на последния тримата си разделят предметите, като Атанас Узунов се заема с преподаването на *„буххалтерия"* (книговодство, счетоводство) и на математическите дисциплини аритметика, алгебра, физика и геометрия.[32]

През 1868 г. Иван Добровски, един от привържениците на идеята за налагане на реалното образование в българското училище, разработва проект за учредяване на българска гимназия в Букурещ, в която да се преподават науки, свързани с практиката и живота. В неговия архив се съхранява подробен документ-програма за развити-

ето на българското училище в Букурещ с дата септември 1868 г., адресиран до румънските власти.[33] Макар и гръцки възпитаник, Добровски препоръчва изучаването на гръцки и латински език да не е задължително, а да е задължително усвояването на науки като математика, химия, физика и диплография.[34] В програмата на Добровски диплографията е посочена като девета (последна) дисциплина във второто отделение — т.е. тя трябва да се изучава в последната седма година (четвърта за второто отделение) на целия курс на обучение[35].

Зад инициативата за откриването на българската гимназия в Букурещ застават членовете на Добродетелната дружина — едрите български търговци в Румъния Христо Георгиев, Михаил Колони, А. Михайлов, Маринчо Бенли и др., а Иван Добровски, обиколил дотогава Европа, стигнал до Америка и усвоил прогресивните идеи на своето време, е смятан за едно от лицата, подходящи да поемат ръководството на училището[36].

В края на 60-те и началото на 70-те години на XIX в. школското обучение по счетоводство *„достига"* и до гр. Щип в Македония. Заслуга за това има Йосиф Ковачев. Роден в този град през 1839 г., Ковачев посвещава целия свой живот, както преди, така и след Освобождението (1878 г.) на просветна и педагогическа дейност. Учи последователно в Щип, духовна семинария в Белград и духовна академия в Киев, след което учителства в Габрово, Щип, Кюстендил и Прилеп. От 1869 г. Йосиф Ковачев е учител в щипската махала Ново село, където основава класно училище с двегодишен курс на обучение. Първият курс завършва през 1871 г. През същия този период той разпростира просветната си дейност и сред възрастните в града, като открива неделно и вечерно училища, в които редом с другите предмети обучава своите съграждани — търговци как да водят сметките и търговските си книги. От 1888 г. Ковачев е професор по педагогика в новосъздаденото Висше училище в София (бъдещия Софийски университет). Почива на 31 октомври 1898 г.[37]

През 1870 г. в българското училище (гимназия) в Пловдив (така известната *„Пловдивска семинария"*) е обособен самостоятелен *„специален"* търговски клас, който е в шестата година на обучението, след като първите пет са с основополагащи дисциплини. В търговския клас се изучават три предмета, сред които има и курс по *„търговско право"*, но се предлага той да бъде заменен с курс по стокознание (*„наука за стоките"*). Предвиждат се промени в учебната програма, в резултат на които да се

постигне по-разширено изучаване на няколко основни дисциплини, сред които са политическата икономия, математиката, географията, езиците и т.н.[38]

В III клас на Русенското главно училище в началото на 70-те години на XIX в. се изучава търговия (*„извлечения от най-новите ръководства"*), а в IV клас — политическа икономия (*„цялата по Хубнер"*)[39]. В IV клас на Главното мъжко училище в друг дунавски град, пристанищен и търговски център — Свищов, също се учи дисциплината търговия като *„теоретическа диплография"*, а в последния V клас на училището в часовете по търговия се усвоява *„практическата диплография"*[40].

В V последен клас на Българското мъжко училище *„Св. св. Кирил и Методий"* в Цариград през учебната 1871-1872 г., редом със стереометрията и геодезията, с педагогиката и писмените упражнения по български, турски и френски език се изучават още кратка политическа икономия и диплография[41]. През 1872-1873 г. диплографията се преподава и в последния IV клас на Калоферското мъжко училище[42], както и в Шуменското четирикласно мъжко училище[43].

От представената дотук информация прави впечатление, че диплографията се изучава винаги в последните класове и то на по-главните мъжки класни училища през периода 50-те — 70-те години на XIX в. Дисциплината напълно отсъства от учебните програми на девическите училища, където се преподават други приложни и професионални дисциплини, главно свързани с домакинството и бита.

Наред с категоричните сведения за присъствието на диплографията, а и на другите търговски дисциплини в програмите на българските училища през третата четвърт на XIX в., може да се предполага, че учениците имат възможността да получат добра търговска и счетоводна подготовка и в часовете по математика (представена като: *„числителница"*, аритметика, алгебра) — наука, широко застъпена в учебните програми през периода. Ще приведа само два примера. В пловдивското българско училище *„Св. св. Кирил и Методий"* през ранната 1851-1852 учебна година в първи клас (*„чин"*) в часовете по аритметика се изучават четирите действия, *„именовани"* и дробни числа, а във втори клас (*„чин"*) — останалата част от аритметиката от дробите до края[44]. Двадесет години по-късно, през седемдесетте, програмата по аритметика в българските училища изглежда много по-детайлна и ясно ориентирана към професионалната търговска подготовка. В публикуваните през 1873 г. *„Програми на габ-*

ровските училища" четем, че в III клас на *„Главното мъжко училище"* в града уроците по аритметика включват: *„Просто и сложно тройно правило (решение на задачи по способът на провождане към единица). Просто и сложно лихвено правило. Правило на отбивите (Дисконт). Правило на срочните исплащания. Съдружествено правило. Правило за смесвание. Верижно правило"*[45]. От IV до VI клас в същото училище по алгебра се учи аритметична и геометрична прогресии, логаритми, изчисляване на сложна лихва с помощта на логаритми и т.н.[46] В габровското *„Главно девическо училище"* алгебрата е представена в по-съкратен вид, започва също от III клас и включва: *„тройни правила, правила на лихвите, отбивите и смесванията, верижно правило, уравнения от първа степен с две и повече неизвестни"*[47].

Развитието на българското образование след Кримската война (1853-1856 г.) и тенденцията към неговата практическа насоченост водят до появата на специализирани училища. Именно през този период се появява и първото българско търговско училище. Идеята за българско профилирано търговско училище далеч предхожда своята реализация. Тя недвусмислено е подсказана в предговорите към две от най-разпространените и ползвани ръководства по търговия през епохата — книгите на Мелас (по превод и с допълнения от А. Гранитски) и на Дьогранж (по превод на Ст. Веженов)[48].

В издаденото през 1858 г. *„Търговско ръководство за тръгуване, промишленост, мореплаване и за търговски делания. ..."* (превод от гръцкия оригинал на К. Мелас) преводачът на български език и съставител на книгата Анастас Гранитски още в самото й начало отбелязва, че българската търговия жизнено се нуждае от *„списания"* (търговска литература) и от търговски училища. Това е пътят, по който вече е поела Европа и ако българите искат да я достигнат трябва също да го следват. В строго критичен дух Гранитски пише: *„... от някое време насам списания, които приказват за разните отделения на търговията обнародоваха ся от една страна по Европа, а от друга страна упозна ся, че е нужно да са учредят и търговски училища, гдето да са учат они, които щат постъпят в търговско поприще. Такива търговски училища учредиха ся весма порядочно у някои европейски дръжави.* ***По нашити български страни освен что са лишаваме от търговски училища*** [подчертано от мен — И. Р.], *лишаваме ся и от списания, които приказват за търговия"*[49]. За да запълни тази празнота сред българите, Гранитски препоръчва своята книга на младите търговци да я прочетат и да *„ся ръководствуват"*; препоръчва я и на *„...учителите да расказват в определени дни от нея на учениците си и да ги приготвят за в търговското поприще, което става от ден в ден толкова важно и многосложно"*[50].

В предговора към *„Ръководство за дръжание търговски книги (тевтери) от Едмонд Дьогранж"* (1873 г.) Стоян Веженов е още по-критичен от своя съвременник А. Гранитски по отношение на недостатъчно добре развитото търговско образование сред българите. Нещо повече. Той смята, че тази слабост е умело използвана от *„учените неканени наши гости и съседи"*, които застрашително са се насочили към богатства на земите ни и се опитват да ги изземат: *„... те познават добре големите загуби, дето търговската наука и до сега ся истиква от програмите на училищата ни, дето ся лишаваме поне от едно търговско училище"*[51]. Веженов посочва *„спасителния"* изход от това неблагоприятно положение: *„...отварянето на едно търговско училище, който е днес от най-жизнените въпроси за сигорацията на нашето съществуване, на наший поминък, търговия и благоденствие"*[52]. Той препоръчва на учителите да ползват и в училище със съкращения неговото ръководство, докато излезе от печат учебника по счетоводство, с чието редактиране вече се захванал[53].

И сякаш, за да не останат без последствие острите критики на Стоян Веженов, първото българско търговско училище *„отваря врати"* през същата тази 1873 година, когато излиза от печат неговото ръководство. Не е никак случайно, че училището възниква в Свищов — важен пристанищен град, известен с търговските си контакти както с вътрешността на страната, така и с дунавските пазари в Централна и Югоизточна Европа. Създава го Димитър Емануилов Шишманов — човек с широки интереси и богата биография. Шишманов произхожда от видинския род Шишмановци, с който се свързват и други известни търговци и интелектуалци от XIX в. Според историка Петър Ников този род има стари средновековни корени и най-вероятно произлиза от последната българска царска династия[54]. Димитър учи във Видин, после завършва търговското училище в Темешвар (тогава в Австрийски Банат). Участва като доброволец в похода на австрийската армия на ген. Радецки срещу Италия през 1848 г. и дори е награден с орден. След революционните за Европа 1848-1849 г. пребивава за

кратко в Прага. От 1855 г. се установява в Свищов, където се захваща с търговия, а и с ред културни дейности — той е първият председател на местното читалище, инициатор е за създаването на театър в Свищов, изявява се като режисьор, преводач (превежда Шилер), учител. Последната година от живота си е учител по турски и немски език във Видинското класно училище. Умира през 1875 г.[55]

По спомените на неговия син, големия български учен и обществен деец проф. Иван Шишманов, търговското училище е било открито в *„Долната махала"* на Свищов и просъществува само една учебна година — 1873-1874 г. Като малък, бъдещият професор се е впечатлявал от необикновено широките чинове в просторната зала — такива, каквито не са се срещали в другите училища, специално изработени, за да се разгръщат на тях големите търговски книги. В детските спомени са запечатани още *"дебелите подвързани немски книги"*, прибрани в един долап заедно със съчиненията на Шилер, и едва по-късно Иван Шишманов узнава, че това са били търговските ръководства, учебниците по стокознание, по търговска география и пр., използвани от баща му в училището[56].

Откриването на търговското училище е предшествано от издаването на една кратка брошура, нещо като печатна реклама на учебното заведение и разяснение на неговата програма[57]. Издава я самият Димитър Шишманов. От нея стават видни мотивите му за създаването на училището: класните училища не дават нужното теоретическо образование, още по-малко практическо. Те претрупват децата със знания, от които след време почти нищо не остава в главите им. Още в предговора към изданието той засяга и друг важен въпрос, този за ползата от търговията и индустрията за напредъка на народа: *„Като теоретично и практично образован търговец, аз си дозволявам да ся вреда в числото на онези наши родолюбци, които оценяват и познават силите на индустрията и търговията, и като такъв — след две години колебание — реших ся да отвора на моя отговорност едно приватно* [частно — б.м. И. Р.] *търговско училище в Свищов ..."*[58].

Шишманов е разработил цялостната програма на училището. Курсът на обучение е две години с възможност (ако има нужния интерес) да прерасне в три години и е за деца на възраст десет-дванадесет годишни, получили начално образование. Определена е таксата, начинът за нейното плащане, датите, когато ще започне учебната година, когато ще се провеждат изпитите и т.н. За двете години учениците ще изучават: *„Практическа търговска аритметика, Търговска география, Търговска история, Търговска терминология, Търговска и обща стилистика, Наука за познаване естествени и приготвени артикули/стоки, Турски език, Просто и цяло търговско ръководство с всичките нему надлежни знания, като законите на контракти* [договорите — б.м. И. Р.] *и подобни условия, записи, издължения и пр., Основно чтение и краснописание, Свободно рисуване, Френски или Немски езици (кой от тези езици ще се преподава, остава на желанието и одобрението на родителите)"*[59].

За завършилите училището при нужните за търговеца качества (мъдрост, честност, прилежност и пр.) Димитър Шишманов гарантира, че те ще бъдат способни веднага да започнат работа като писари и деловодители във всяка търговска къща. Паралелно с редовното училище той предвижда и едногодишен курс по два пъти седмично за млади търговци, на които предлага общи познания по търговското ръководство, както и тълкуване на османския търговски закон[60]. Шишманов не е чужд дори на идеята училището да прерасне в *„цяла търговска академия, разделена в четири класа"*, изградена вероятно по образеца на австрийските[61].

Първото българско търговско училище просъществува само една година. За причините за неговото закриване знаем това, което ни съобщава проф. Иван Шишманов: *„Чувал съм, че баща ми имал да се бори с разни интриги, имал големи неприятности и от страна на правителството — и неволно се принудил в 1874 г. да затвори заведението"*[62].

Възрожденското начало на българското търговско и счетоводно образование е продължено веднага след Освобождението (1878 г.). Показател за това е *„Учебникът за счетоводство, за държание на торговски книги"*, преведен от руски на български език от Димитър Душанов и издаден през 1882 г. В краткия предговор към книгата Душанов отбелязва, че оригиналът е одобрен от Министерството на просвещението на Русия, че е широко използван в училищата на Московски окръг и че заради големия интерес към него има две издания на руски език, второто от които е преработено и допълнено[63]. *„Учебникът"* в своя български вариант е изцяло насочен към нуждите на *„учениците в училищата"*, още повече, че съставителят му добре познава техните интереси и възможности за усвояване на сложната счетоводна материя. Димитър Душанов е дългогодишен учител и писар-счетово-

дител в едни от големите български търговски фирми през периода, а към датата на изданието е началник на канцеларията в Дирекцията на народното просвещение на Източна Румелия (1879-1885 г.)[64].

Разпространението на професионалното търговско и счетоводно образование сред българите през втората половина на XIX в. се способства и от засиленото българско присъствие в елитните училища на Цариград през периода: американския Робърт колеж и френско-турския Галатасарайски лицей. На интересната начална история на тези две училища, на техните програми и на българските им възпитаници ще се спра в следващата статия от рубриката.

БЕЛЕЖКИ

1. Тонев, В. Читалищното дело във Варна и Варненско преди Освобождението. — Известия на Народния музей-Варна, Т. I (XVI), 1965, с. 3-21.

2. Тонев, В. За стопанската дейност на българите във Варна през Възраждането (1840-1878). — Известия на Народния музей-Варна, Т. VIII (XXIII), 1972, с. 113.

3. Тонев, В. Българското Черноморие през Възраждането. С., 1995, с. 69, 132, 169, 216, 282.

4. На този въпрос подробно се спирам в предната статия на настоящата рубрика: Русев, И. Търговското и счетоводното образование в зората на Новото време. Балканите и Османската империя — от френското влияние към изграждането на местните модели. — сп. "Счетоводна политика", 2007, № 5-6, с. 41-42.

5. Подробно за него в: Балабанов, М. Българска колония в един остров. — Периодическо списание, Г. LXXI (1910), № 5-6, с. 317-325; Табаков, С. Опит за история на град Сливен. Т. II. Второ издание, С., 2002, с. 374-379; Радкова, Р. Българската интелигенция през Възраждането. С., 1986; Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия. С., 1988, с. 362.

6. Балабанов, М. Цит. съч., с. 324.

7. Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия..., с. 207 и пос. там литература.

8. Начов, Н. Христо П. Тъпчилещов. Живот и обществена дейност. С., 1935, с. 230-231.

9. За него по-подробно в: Некролог на Атанас Йосифов Манов (1862-1959). — Известия на Варненското археологическо дружество, Т. XI, 1960, с. 171.

10. Манов, А. Одесос-Варна. История на града Варна от основаването до освобождението му в 1878 г. и Черно море. С илюстрации. Ръкопис. Варна, 1948. (НБ-Варна, инв. № 54292).

11. Георгиев, Г. Двойното счетоводство у нашите деди. — Икономист. Списание за обществени, частностопански и счетоводни въпроси, орган на Дружеството на завършилите Висшето търговско училище във Варна, Варна, Г. II, 1940, № 1, с. 71.

12. На този „Наръчник" и на интереса към него в българското възрожденско общество ще се спра в следваща моя публикация. Книгата, макар и добре позната у нас през епохата, днес не може да бъде открита в българските библиотеки и музеи, което затруднява нейното проучване.

13. Русев, И. Търговското и счетоводното образование в зората на Новото време. Балканите и Османската империя — от френското влияние към изграждането на местните модели..., с. 46-48. Виж още: Добрева, М. Към историята на мюсюлманските училища в Добруджа (1869-1877 г.). — The International Symposium on Islamic Civilization in the Balkans (Sofia, April 21-23 2000), edited by Raina M. Z. Keildni and Svetlana Todorova, Istanbul, 2002, p. 163-188.

14. в-к „Турция", Год. I, бр. 7 от 5 септември 1864 г.

15. Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция. С., 1987, с. 176-223.

16. Maarif Umumiye Nizamnamesi. m. 33, 41, 51. — In: Unat, R. F. Türkiye'nin Eğitim Sistemi Gelişmesine Tarihi bir Bakış, Ankara, 1964, s. 100-101, 103. Цитирам по: Добрева, М. Османски общообразователни училища в Дунавския вилает. Докторска дисертация. (Ръкопис). За възможността да ползвам ръкописа изказвам своите благодарности на авторката.

17. Hasan Ferzi. Risale-I ilm-I hesab. Rusçuk. (без година). Учебникът се съхранява във фонда на Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", а сведенията за него дължа на Маргарита Добрева, за което й благодаря.

18. Подробно на тези издания се спирам в: Русев, И. Счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане. — сп. „Счетоводна политика", 2006, № 1-2, с. 15-36.

19. Първото българско взаимно училище отваря врати на 2 януари 1835 г. в Габрово.

20. За Христаки Павлович виж в: Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия..., с. 488-489 и пос. там литература.

21. Ръкописът на ръководството на Михалаки Попович днес се съхранява в Научния архив на БАН: НА — БАН, Ф. № 84 к, Ч. I-III.

22. Най-пълното и цялостно изследване за живота и творчеството на Константин Фотинов е: Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейнополитическото развитие на Балканите през XIX в. С., 1994.

23. „Любословие", Год. I (1844), 93-96, 142.

24. Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция..., с. 161-162.

25. в-к „България", Год. III, 9 юни 1862 г.

26. „Летоструй", Год. I (1869), с. 159-196.

27. Пак там, с. 173-174.

28. Пак там, с. 174-175.

29. Пак там, с. 183.

30. в-к „Цариградски вестник", Г. I (А), бр. 26 от 10 март 1851 г.

31. в-к „Македония", Год. II, бр. 5 от 30 дек. 1867; бр. 21 от 20 апр. 1868 г.

32. Греков, М. Спомени. С., 1971, с. 152. Пак според спомените на Греков самият той преподава в Сливенското класно училище география, а Добри Чинтулов води часовете по френски език.

33. Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий" — София, Български исторически архив (по-нататък: НБКМ, БИА), II, Г, 938.

34. Аргиров, Ст. Материали за историята на нашата просвета. — Училищен преглед, Год. VI, № 1 от ян. 1901, с. 127. Цит. по: Данова, Н. Черти към българския образ на Америка. — В: Сб. в чест на Кирил Топалов (под печат).

35. НБКМ, БИА, II, Г, 938.

36. Жечев, Н. Букурещ- културно средище на българите през Възраждането. С., 1991, с. 159-172.

37. Венков, Ст. Йосиф А. Ковачев. 100 години от рождението му и 40 години от смъртта му. — „Просветно единство". Седмичен орган на Просветния съюз. Год. V, бр. 21 (169) от 20 февр. 1939 г., с. 5-6; Алманах на Софийския университет. С., 1940, с. 298.

38. в-к „Македония", Год. IV, бр. 61 от 25 юни 1870 г.

39. „Училище", Год. II (1871), бр. 3, с. 20-22.

40. „Училище", Год. II (1871), бр. 6, с. 45-46; бр. 8, с. 62-63.

41 Начов, Н. Българското училище "Св. Кирил и Методий" на Фенер в Цариград до 1877 г. — Училищен преглед, Г. XXI (1922), № 9, с. 378-379.

42. Начов, Н. Градиво за историята на калоферските училища. — Училищен преглед, Г. VIII, 1903, № 2, с. 108.

43. Доросиева, Л. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. Материали по изучаване на учебното дело в България. Т. I, С., 1925, с. 83-84.

44. в-к „Цариградски вестник", Год. II, бр. 52 от 15 септ. 1851 г.

45. Програми на габровските училища. Цариград, 1873, с. 11.

46. Пак там, с. 25.

47. Пак там, с. 31.

48. Подробно за тези възрожденски издания в: Русев, И. Счетоводната и търговско-правната литература на Българското Възраждане. — Счетоводна политика, 2006, № 1-2, с. 25-28.

49. Тръговско ръководство за тръгување промишленост, мореплаване и за тръговски делания... Превод А. П. Гранитски. Цариград, 1858, с. 1.

50. Пак там, с. 2.

51. Ръководство за дръжание тръговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж. Превел С. Д. Веженов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчук, Велес. (Във Вена у печатница Л. Сомер и др.). 1873. с. VI.

52. Пак там, с. VI.

53. Пак там, с. VII.

54. Ников, П. Видинските първенци Шишманоглу. Известия на Историческото дружество в София. Кн. XIII, С., 1933, с. 81-112.

55. За него виж в: Шишманов, И. Първото българско търговско училище на Д. Е. Шишманов в Свищов. — Училищен преглед, Год. VIII, 1903, № 4, с. 349-358; Шишманов, И. Баща ми като читалищен и театрален деец. Училищен преглед, Год. XXVI, 1927, № 2-3, с. 320-333; Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия..., с. 713-714.

56. Шишманов, И. Първото българско търговско училище..., с. 349-352.

57. Първо българско приватно търговско училище на Д. Е. Шишманова в Свищов. Русе, в печатницата на Дунавска област, 1873. 7 стр.

58. Пак там, с. 5.

59. Пак там, с. 5-6.

60. Пак там, с. 6-7.

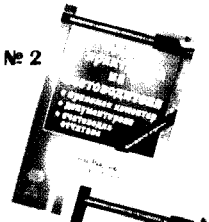
61. За това узнаваме от по-подробна чернова на издадената брошура, открита и публикувана от: Шишманов, И. Първото българско търговско училище..., с. 355-358.

62. Шишманов, И. Първото българско търговско училище..., с. 352.

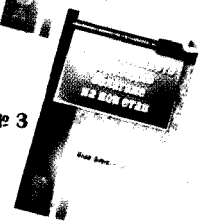
63. Душанов, Д. Т. Учебник за счетоводство, за държание на търговски книги. Пловдив, Изд. „Хр. Г. Данов", 1882, с. 1.

64. Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия..., с. 230-231.

през 2007 година

● **В библиотека "Български счетоводител" № 2**
Основни положения на новата нормативна уредба по ДДС
Документиране на доставките
Счетоводно отчитане на данъка и разчетите с бюджета
Евгени Рангелов, магистър по финанси

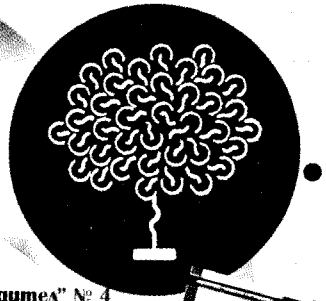
● **В библиотека "Български счетоводител" № 3**
Корпоративното подоходно облагане на нов етап
Иван Дочев, дипломиран експерт-счетоводител

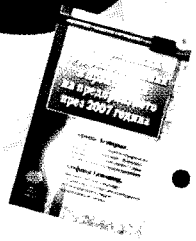

● **В библиотека "Български счетоводител" № 6**
Казуси по прилагането на данъка върху добавената стойност в практиката на предприятието

● **В библиотека "Български счетоводител" № 7/8**
Дълготрайните материални активи
Анастасия Матова-Головина, д.е.с.
Анета Георгиева, данъчен консултан
Ивайло Кондарев, данъчен консулта

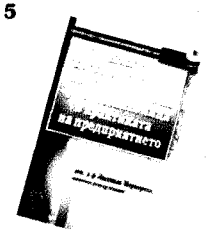

● **В библиотека "Български счетоводител" № 4**
Осигурителни и трудови отношения в практиката на предприятието през 2007 година
Зорница Димитрова, началник отдел „ДОП" София, НАП
Стефанка Симеонова, държавен експерт в дирекция „ТПОО" в МТСП

● **В библиотека "Български счетоводител" № 9**
Осем теми от текущата практика на счетоводителя
Ст. н. с. д-р Живко Бонев, д.е.с.
Гл. асистент Десислава Йосифова

● **В библиотека "Български счетоводител" № 5**
Новият Закон за данъците върху доходите на физическите лица в практиката на предприятието
Доц. д-р Людмила Мермерска, данъчен консултант

● **Библиотека "Български счетово**
брой 10
ДАНЪЧНАТА 2007 ГОДИНА
• **ЗКПО**
Формиране на данъчната печалба
• **ЗДДС**
Корекции на ползван частичен данъчен кредит
• **ЗДДФЛ**
годишен данък за доходи
Милена Василева
Младенка Миланова, данъчен консултант
Илия Николов, данъчен експерт

Годишният абонамент за библиотека „Български счетоводител" през 2008 г. е

84 лв. с ДДС.

IBAN: BG05 CECB 9790 1003 1674 00 **BIC:** CECB BGSF, ЦКБ АД, клон Софи

Позвънете в редакцията, за да потвърдите данните за фактурата.